

Doživel sem ga kot otrok

Letos mineva 34 let od osvoboditve naše Ljubljane. Bilo je to 9. maja 1945. leta. In tistega dne sem bil star natanko 4 leta 10 mesecev in 1 dan. Natanko se spominjam tistega dne. Tudi danes, po 34 letih, čeprav tedaj še nisem napolnil pet let. Morda so se z leti spomini prepletli s pripovedovanji o dogodkih tistega dne, toda prenekatera podrobnost se mi tako sveže in jasno pojavlja v spominu, da prav gotovo ni posledica pripovedovanja, ampak je moj spomin doživete tega devetega maja.

Nemško čast teptajo

Bilo je jutro in v pižami sem sedel na okenski polici. Stanovali smo tik ob dolenski proggi, tam kjer je danes ulica Vide Pregarčeve. Okno je gledalo naravnost na progo, tam preko proge je bila cesta in za njo tovarna Saturnus. Dobro se spominjam moje pižame. Bila je svetlomodra z ribicami, ptički in podobnimi otroškimi ljubljenci. Preden sem jo oblekel je dolgo, tam od predvojnih časov, ležala na dnu zaboja v trgovini Podbojevih, nasproti šempetrske cerkve.

Gledal sem tako skozi okno in nenadoma opazil kolesarja, ki je po cesti onkraj proge na vso moč gonil proti Saturnusu. Vse skupaj niti ne bi bilo tako čudno, če ne bi mož držal v eni roki droga, na koncu katerega je bila velika rdeča zastava in na vso moč kričal: »Svoboda, svoboda.«

»Mama, svobodaj, Pridi pogledaj!« sem zavpil. Pritekla je in me hitro potegnila s police.

»Nehaj, to je provokacija. Spomni se na čelado, stara bo spet podivjala!«

Stara je bila gospodinja. Njen mož je bil paznik v zapori in med okupacijo so dobro živeli. Zato seveda ni bilo nič čudnega, če so imeli okupatorje, pa naj so bili Italijani ali Nemci, tako v čisljih.

Pred nekaj dnevi sem tam nekje ob proggi, kjer smo se pač najraje zbirali mulci iz soseščine, našel nemško čelado in plinsko masko v plehnati škatlji. Kaj lepšega. Naredil sem si še mitraljez iz koruznih stebel in bil pravi vojak. Seveda je mama ponorela, ko sem prišel tak domov. Zgrabila je tisto nesrečno čelado in plinsko masko in vse skupaj zbrisala skozi vrata na cesto.

»Mama, pogledaj kako teptajo nemško čast,« se je zadržala gospodinja hčerka iz prvega nadstropja. Nastal je pravi pek zaradi teptanja nemške železne časti. Moja mama je imela stara tako v želodcu, saj so nekako slutili, da je oče v partizanih, mama pa da dela za partizane. Le dokazati niso mogli ničesar, čeprav so bili pogosti obiski nemške policije in belogardistov prav gotovo tudi rezultat teh sumničenj, ki jih je stari prenašal med krvave prijatelje v ljubljanskih sodnih zaporih.

Čeprav morda v tistem času res nisem natanko razlikoval med Nemci in partizani, pa sem precej natanko poznal pomen rdeče zastave in besede svoboda. Kajti beseda svoboda je imela en sam pomen in to je vrnitev očeta. In ta dan je moral biti res blizu. Imel sem namreč dve stari mami in dva stara očeta. Nono in nona sta stanovala pri šempetrski cerkvi, to sta bila starša moje mame, očetovi starši, stari oče je bil le železničar in ne gospod v Mostah, tam blizu kina Triglav. Znanka moje tatanke, tako sem klical mamino močnega očeta, kako sem ji dal tako ime ni vedel prav nihče, ki je bila znana moščanska šlogarca, je nekoč dejala, da

bo najkasneje šest mesecev po tem, ko bom sam prišel od doma do tatanke, svoboda. In za Miklavža sem jo popihal kar sam k tatanke, torej je morala biti tudi svoboda že povsem blizu.

Res je svoboda

Zato nekako nisem zaupal maminemu pojasnilu, da je vse skupaj provokacija in še naprej oprezoval skozi okno. Nenadoma se je ob vznožju tovarniškega dimnika, ki je segal visoko nad vse sosednje hiše, prikazal mož in začel z vso ihto plezati po dimniku. Na vrhu je segel pod suknič, izvlekel rdečo zastavo in jo obesil na vrh dimnika. Nekako mi je v spominu, da je ta trenutek pričela tuliti tovarniška sirena, prepričan pa nisem. Kakorkoli, zraven mene se je znašla še moja mama, iz oči so se ji vlijele solze in šepetala je: »Svoboda, prišla je svoboda.«

»Mamica, če je svoboda, bo pa prišel očka, kajne?«

To vprašanje je mamino vrnilo na trdna moščanska tla. Menda še noben otrok ni bil tako hitro oblečen kot tistega jutra prav jaz. Potem sva tekla, tekla, tekla vse tja do šempetrske cerkve, do none, kamor bo prišel očka, ko bo svoboda.

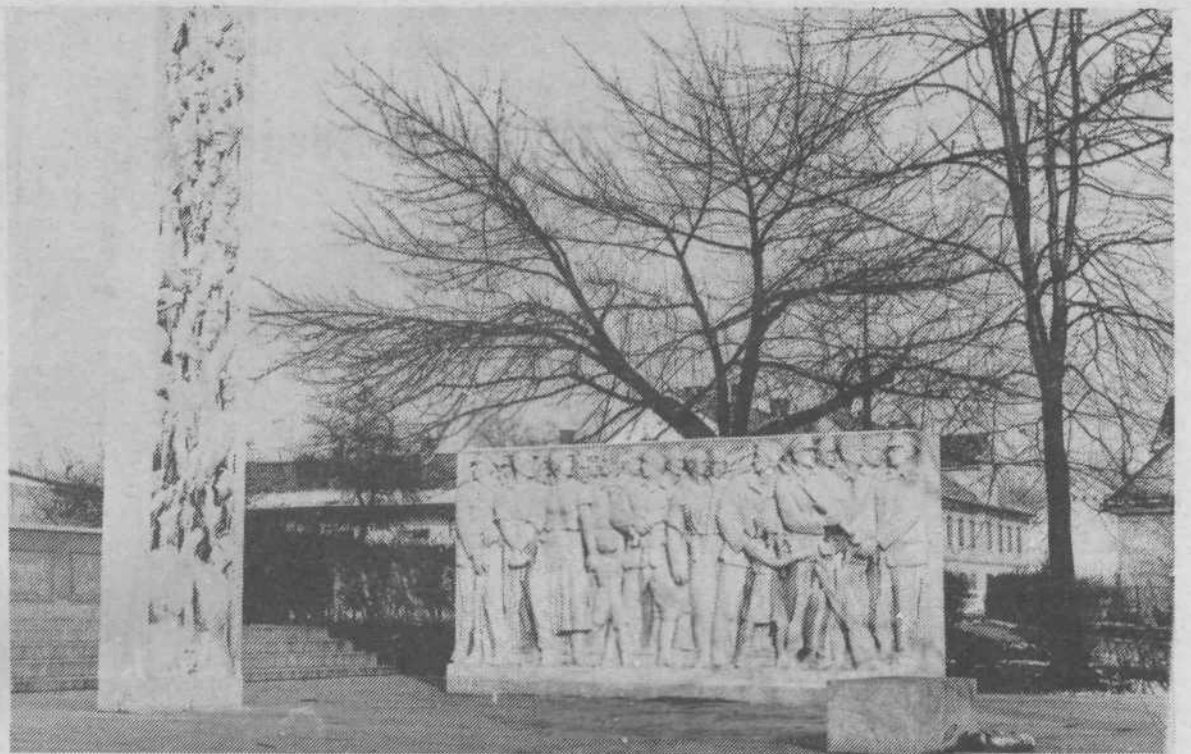
Naj bo kakorkoli, samo en sam spomin mi je ostal od tega maratona. Ko sva pridivjala iz stanovanja, sva zagledala objokano gospodinja in njeno hčerko. Od nesreče, kako so balkanski Slovani poteptali enkrat za vselej germansko nadčast. Kolikor poznam mojo mamino, bi si obe oboževalki germanskega nadčloveka temeljito privoščila, zlasti po štiriletnem sekiranju, pa na žalost ni bilo časa. Končno zaradi dveh prismojenih babur res nima smisla zamuditi snidenja z očetom.

In to je tudi edini spomin. Čeprav pot od »centra« Most do Šempetra ni ravno kratka, saj je bilo treba od doma do none prehoditi ali preteči dobre tri kilometre. Najbolj me jezi dejstvo, da se sploh ne spominjam partizanov, ki so morali prav takrat prihajati v mesto. Spominjam pa se, če je to spomin in ne morda kasneje prisvojeni vtis, prejšnjega večera. Z mamino sva se vračala od none. Mislim, da je bil že mrak, ko sva šla po Zaloški proti Mostam. Nasproti so se nama valile kolone beguncev. Med njimi ni bilo vojakov, bili so kmetje, bedni in usmiljenja vredni v svoji negotovosti, kam jih bo pripeljala usoda beguncev.

»Kampa grejo, mama?«

»Proti Avstriji. Brez potrebe, saj jim nihče po vojni ne bo skrivil niti lasu. Tisti pravi se peljejo z avtomobili in ne hodijo peš kot tale zapeljana raja.«

Le od časa do časa se mi pobliska kolona razigranih partizanov, ki so mimo Šarabona korakali proti centru, toda verjetno je to slika iz kakega filma, ne pa odraz resnične dogodka.

Spomenik na Zaloški cesti, delo kiparja Borisa Kalina; odkrit je bil leta 1958.

15. APRIL – DAN ŽELEZNIČARJEV

Svečanost pred spomenikom

Letos mineva 59 let od dogodka, ko je bila Zaloška cesta prizorišče krvavega obračuna meščanske reakcije z delavci, ki so manifestirali svojo solidarnost z železničarji, v njihovem boju proti nasilju in izkoriščanju. Ta dogodek bo ostal kot svetel zgled bodočim generacijam za vedno zapisan v zgodovini našega revolucionarnega delavskega gibanja.

Splošna stavka železničarjev je bila izraz neznošnih življenjskih in delovnih razmer, istočasno pa je bila izraz prebujajoče se revolucionarne zavesti pod vplivom oktobrske socialistične revolucije in revolucionarnega vala v Evropi, katerega glasnik je bila med železničarji mlada delav-

ska socialistična stranka komunistov.

Železničarska stavka, ki se je začela 15. aprila 1920, se je kmalu razširila v generalno stavko, zlasti v Sloveniji. 21. 4. so se v znamenje solidarnosti priključili stavki rudarji, 24. 4. pa se je začela splošna stavka v Ljubljani in je bil za ta dan sklican velik delavski shod. Delavci so se v jutranjih urah zbrali pri stari remizi v Vodmatu in po Zaloški cesti krenili proti mestu. Pred Leoniščem na Zaloški cesti so orožniki zaprli demonstrantom pot in začeli streljati v množico. Padlo je 13 demonstrantov, 75 pa je bilo ranjenih. Policija je začela zapirati organizatorje železničarske stavke in stavkajoče železničarje.

Spomin na te dogodke letos združujejo s 25-letnim obdobjem samoupravljanja na jugoslovanskih železnicah ter 60-letnice Komunistične partije Jugoslavije.

Osrednja spominska slovesnost je bila pred spomenikom žrtev stavke, na Zaloški cesti v Ljubljani, v petek 13. aprila 1979 ob 11. uri. V kulturnem sporedu, ki so mu bile temelj bogate misli Edvarda Kardelja so sodelovali: godba Milice, Partizanski pevski zbor, Mladinski pevski zbor osnovne šole Borisa Zihlerla, Slovenski okteti, člani Drame SNG: Mojca Ribičeva, Marjan Hlastec in Andrej Kurent ter vojaki kasarne »Bratstvo i Jedinstvo« iz Ljubljane.

Magda Breznikar

Nono in nona sta bila še sama. Od štirih otrok sta bila dva, sin in najmlajša hčerka v partizanih, zato ni čudno če sta težko čakala povratek obeh. Nono, shujšan do kosti, pravkar je prišel iz zapora, kjer je bil, starček, zvit od protina, nekaj mesecev, je kadil cigareto za cigareto.

Odšli smo na verando, med nonine asparaguse, od koder smo imeli razgled nad vodom in čakali. Kaj drugega tudi ni bilo mogoče storiti. Naj je bilo še tako mučno, treba je bilo čakati. Sedeli smo v pletenih naslanjačih in se pogovarjali. Bolje rečeno, pogovarjali so se, mama, nona in nono, jaz pa sem poslušal.

Kako se je na primer, zgodilo lani poleti na tramvaju. Morda se bo kateri še spomnil našega dobrega starega tramvaja. Poleti so mu dodali odprte vozove. Sedela sva z mamino tam na klopi. Jaz majhen, svetlolas, menda pravi vzor vzvišene arijske rase. Ni bilo prvič, da so me nemški oficirji gledali z občudovanjem. Tistega dne je eden od njih, ki nama je celo odstopil sedež, to svoje občudovanje izrazil tako, da me je pobožal po glavi. Pa sem mu, takle majhen, zabrusil. »A pu tu vinja sica.« Mamino, ki me je dobro razumela, je menda pošteno spreletelo, pa je Švabu pojasnila, kako grozno navdušen sem nad njimi, železnimi možmi, da se mu je kar smejala.

Če bi Švaba znal dešifrirati mojo govorico, bi namreč lah-

ko ugotovil, da je bila tista prava »A pu tu« moja stalna odklonilna »psovka«, da vinja ni nič drugega kot svinja, tista sica pa zadnji del besede prasica.

Zvonec

Ko je zapel zvonec, smo planili vsi pokonci. Nonotu je cigareta padla iz ust, nona niti ni opazila, da je čik naredil luknjico v njeno najljubšo preprogo. Seveda sva bila z mamino prva pri vratih. Pred vrati je bil tak partizan, da bi ga takoj vzel za očeta. Še danes se dobro spominjam njegove angleške jopice, brzo-strelko je imel obešeno na lovski način, za pasom bomba in pištola. Od vsega pogovora mi je ostal v spominu en sam stavek.

»Tone bo prišel takoj, ko bo mogoče.«

Kajti Tone je bilo seveda ime mojemu očetu. Kurir je odšel in mučno čakanje se je nadaljevalo. V neskončnosti.

Dejstvo je, da očeta poznam samo po nekaj slikah. Kajti, ko je odšel v partizane, sem imel slabo leto dni življenja za seboj in tako daleč mi spomin seveda ne sega. Na slikah je bil vedno ostrizen na čisto krtačko. Dokler nisem našel v nekem skritem predalu njegovih spričeval je bil v šoli vedno odličnjak. Čeprav zaradi tistih dvojk ni moj spomin nanj nič manj svetel. Ko sem v kasnejših letih hotel zvedeti, kaj je počel v partizanih, sem lahko izbrskal le to, da je bil prvi obveščevalec Gubče-

ve brigade in je imel kasneje verjetno precej odgovorno nalogo v obveščevalni službi. Prvič so se ga spomnili lani ob obletnici VOS. Sicer pa to verjetno sploh ni bistveno.

Tudi neskončnost mine, minila je tudi za nas. Kajti zvonec je pozvonil drugič. Seveda sva z mamino prva pritekla do vrat. Tudi tokrat je bil pred vrati partizan, nekoliko starejši od prejšnjega, pa ravno pravšen, da bi bil lahko moj očka.

»A ti si?« je razočarano ugovarila mama.

»Ja seveda, kdo pa naj bi bil drug,« je odvrnil partizan, kasneje se je izkazalo, da je bil moj stric, natančneje povedano mož mamine sestre.

»Ja, mislila sem, da je moj Tone.«

Tudi temu stricu je bilo ime Tone. Mama je bila tako razočarana, da je bil stric Tone lahko upravičeno užaljen. Morda je bilo to razočaranje tudi vzrok, da tega strica nisem nikoli imel ne vem kako rad.

»A tvoj Tone. Tega pa ne boš dočakala, saj je padel že trinaštridesetega. Seveda se mi ni niti sanjalo, kaj je to trinaštrideset in kaj to pomeni, da je padel. Kaj dobrega ni moglo biti, kajti mama se je komaj privlekla do prvega stola. Veselo začel dan se je sprevrgel v sivo moro. Koliko časa je trajala ta mora, nekaj dni, mesecev, let se danes ne morem spomniti. Včasih se mi zdi, da še danes.

Marko Pirjevec